

DISKUSIJA

Dr Branislav Đurđev

RIJEČ-DVIJE POVODOM ODGOVORA MIRJANE GROSS* (Prilozi, god. XV, br. 16, 239—261)

Prema Mirjani Gross, u borbi za spasavanje samostalnosti istorije, koja je kod nas najviše ugrožena izbacivanjem istorije iz srednje škole, naša historiografija treba se »okrenuti novim znanstveno-spoznajnim ciljevima evropske historije«,¹⁾ odnosno »u tu svrhu moralo bi se ubrzati kretanje prema strukturalnoj historiji«. To je M. Gross rekla u referatu na kongresu istoričara u Novom Sadu (1977). U kasnije objavljenom, opširnije izloženom tekstu svoga referata, M. Gross veli: »O strukturalnoj historiji govori se mnogo, ali je teško naći jasnu definiciju toga pojma« (Časopis za suvremenu povijest br. 1/1978, str. 77, primj. 11).

Osnovni momenat u daljem razvitku savremene istorijske nauke M. Gross vidi u rješavanju pitanja: »može li historija postati društvena znanost i kakve bi u tom slučaju bile njene metode?« (str. 240 Priloga

* Autor je u svom pismu od 26. XII 1979. godine obavijestio redakciju Priloga da sa ovim napisom zaključuje svoju polemiku sa Mirjanom Gross.

¹⁾ U kasnije objavljenom tekstu referata (Časopis za suvremenu povijest br. 1/1978, 80). M. Gross je preformulisala gornji iskaz: »okrenuti se prema novim znanstvenim ciljevima u skladu sa općim kretanjem evropske historije«. Nisam još dobio tekst referata objavljen u JIC-u kada pišem ovaj tekst.

XV). Svako ko iole poznaje istoriju istoriografije i istoriju istorijske misli zna da se to pitanje koje pokreće M. Gross postavilo kao sudbomosno za razvitak istorijske nauke prije sto godina. U to vrijeme se istorijska nauka kao sociološka istoriografija uključivala u nauku građanskog društva u usponu. Kapitalistički industrijski način proizvodnje nije prirodno izrastao, nije samonikao, već je nastao u krilu kapitalističkih društvenih odnosa pomoću njihovog razvitka. U izrazito postvarenim društvenim odnosima bio je zakriven čovjek kao pripadnik ljudskog roda. Građanskoj istorijskoj misli bilo je prirodno shvatanje da se sav napredak odigrava zbog kapitalističkih društvenih odnosa i da će se svijet dalje razvijati u njihovim okvirima. U raznim varijantama održalo se to shvatanje do danas. Na kraju se danas ta misao krijumčari u koferu tvđenja o osnovnoj jednakosti između kapitalizma i socijalizma. To je, sažeto kazano, društvena osnova jednostrane sociološke teorije razvitka ljudskog roda u građanskoj varijanti. Suprotstavljajući se kapitalizmu, radnički pokret je morao staviti socijalnu borbu u prvi red. Nije čudno da je postmarksistička istorijska misao pošla teorijskim putem u kojem se prenaplašava društvena strana u razvitku čovječanstva, iako je Marx ukazao na »prirodne zakone kretanja kapitalističke proizvodnje«. U postmarksističkoj istorijskoj teoriji izgubio se takođe kao faktor razvitka čovjek kao pripadnik ljudskog roda.

Uprkos dilemama koje prate građansku sociološku istoriografiju i uprkos sociološkom shematizmu postmarksističke istoriografije, sociološka istoriografija kao izrazito društvena nauka postigla je neosporne naučne rezultate koji su ugrađeni u svijest modernog čovječanstva koje sve više hvata tokove svoga razvitka. Pošto je nagurala u svoju knjigu *Historijska znanost* masu naslova iz značajne literature o istoriji istoriografije i problemima savremene istorijske nauke, M. Gross u svom prikazu u knjizi stvarno nipodaštava stupanj razvitka sociološke istoriografije, što sam ranije dokumentovano pokazao. Sada M. Gross tome dodaje bezazleno pitanje: »Može li historija postati društvena znanost?« To ona postavlja u sadašnje vrijeme kada je sto godina razvitka sociološke istoriografije uveliko pozitivno odgovorilo na to pitanje.

Danas je pred čovječanstvom izraslo pitanje, kako će se odnositi prema novim, ranije sasvim nepoznatim izazovima materijalnog razvitka naše savremene civilizacije, od kojih neki prijete opstanku ljudskog roda. Ti izazovi zahtijevaju veliki korak naprijed u procesu »očovječavanja čovjeka«, u humanizaciji ljudskih odnosa. Savremena civilizacija, odnosno njen način proizvodnje, neodložno zahtijeva neke elemente »podruštvljenog čovječanstva«. Oni se već uspostavljaju, iako u građanskim okvirima.

Ne postavlja se danas kao osnovno pitanje u daljem razvitku istorijske nauke da li historija može postati društvena nauka, jer ona već prilično odavno to jest, već da li može istorijska nauka, u prevazilaženju svog ograničenog karaktera društvene nauke, da se uklopi u nastojanje savremenog čovjeka da objasni svoju poziciju u prirodi i u društvu.

Bilo kako bilo, jedno je ipak jasno. M. Gross se u svojim pogledima vrti u problemima sociološke istorije starim preko sto godina.

A volio bih da vidim onoga ko će mi objasniti šta M. Gross zapravo zastupa.

Gubljenje je vremena da protestujem protiv proizvoljnog tumačenja mojih stavova.²⁾ Ako ga interesuje, čitalac može da uporedi moje radove sa komentarima M. Gross i sam konstatuje kako ih ona prikazuje. Više od ovoga bilo bi nepotrebno ponavljanje onoga što sam rekao. Ipak, moram na nešto dati svoj odgovor.

Pripisujući mi »strastvenu mržnju prema filozofima«,³⁾ a posebno bijes prema jednom »mladom filozofu«,⁴⁾ M. Gross zahtijeva »da dokažem svoje tvrdnje ili da povučem svoje klevete« (str. 257) da svoje stavove o marksizmu nije dala samostalno, da je imala »savjetnika za marksističke poslove« — kako sam se to ranije izrazio.

Prije svega, M. Gross u svojoj knjizi *Historijska znanost* ne citira nigdje Marxov tekst, sve što kaže o marksizmu je iz druge i treće ruke. Sama M. Gross kaže u predgovoru u svojoj knjizi da je Ž. Puhovski »dao primjedbe s gledišta filozofa, poglavito u vezi s problemima marksizma«. Što se tiče knjige, tu nema sumnje u ono što sam tvrdio.

Polazeći od toga, iznio sam pretpostavku da je M. Gross isto tako postupila sa odgovorom meni. Neko (ne velim da je to baš Puhovski) joj je »dao primjedbe s gledišta filozofa, poglavito u vezi s problemima marksizma«. Nije mi bilo ni na kraj pameti da je on pribavljao marksističku literaturu za M. Gross. Naprotiv, mislim da on nije ni pogledao čestito moje radove. U jednom slučaju sigurno je da nije uzet u obzir moj rad.

Da je neko intervenisao u tekstu M. Gross, a da nije imao uvid u moj tekst, evo jedne indicije:

U svom radu *Društvo i ekonomska formacija društva* (Pregled 11—12/1960) citirao sam od riječi do riječi Marxov tekst iz *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie* gdje Marx kaže da se društvo ne sastoji od ljudi već da izražava odnose među njima. Čovjek A kao takav nije rob — veli Marx — on je to u društvu i pomoću društva.

U odgovoru Mirjane Gross komentar na taj moj citat glasi: »Polazeći od pogrešno shvaćenih Marxovih riječi o prirodnoj povijesti čo-

²⁾ Mrzi me da ispravljam netačne tvrdnje M. Gross, kao na primjer da sam upoznao Th. Schiedera tek na Kongresu u Moskvi (1970), gdje on nije ni prisustvovao. Upoznao sam ga deset godina ranije (vidi akta Kongresa u Stockholmu, diskusija o periodizaciji svjetske istorije). Još manje imam volju da upućujem M. Gross na literaturu iz koje se vidi da je Schieder jedan od prvih kritičara Braudelove istorijske škole kad je ona osvajala teren. Ne želim da ispravljam ni druge brojne netačnosti.

³⁾ Koliko znam, ja sam jedan od vrlo rijetkih istoričara koji se zbilja bavim problemima filozofije istorije. Stvorio sam i neke poglede na istoriju koji se mogu nazvati mojima, pa sam dakle nekakav filozof istorije. Učestvujem na skupovima filozofa. Čak sam učestvovao kao član u radu komisije za filozofiju pri Akademiji. Ima čak i objavljenih mojih izjava iz kojih se vidi da ja veoma cijenim neke filozofe, među njima i neke naše. Potpisao sam u svom životu nekoliko predloga za izbor nekih filozofa i sociologa za univerzitetske nastavnike i članove akademije. U jednom slučaju bio sam čak glavni referent, pa sam referat i napisao. — Mirjana Gross zaista daje neosnovane i neodmjerene izjave koje su izvan svakih okvira istine.

⁴⁾ Osobu o kojoj je riječ lično ne poznajem i nema nikakvog razloga da budem bijesan na nju.

vječanstva, a posebno od jednog citata u kojem Marx izražava svoje shvaćanje da se čovjek u društvu ne pojavljuje kao individuum nego kao ukupnost društvenih odnosa (podvukao B. Đ.), tj. kao društvena određenost (npr. kao rob ili građanin), a to zacijelo znači kao stvarni, povijesni otuđeni čovjek, a ne čovjek po svom generičkom biću — Đurđev zaključuje „da se društvo ne sastoji od ljudi“ (Časopis za suvremenu povijest I/1978, 108). M. Gross tu tačno citira u napomeni stranicu moga rada, vidi se da citira iz neposredne upotrebe.

Međutim, ono što sam podvukao u tekstu M. Gross je intervencija u tekst koja nema veze sa Marxovim tekstom koji sam citirao. Ja sam citirao od riječi do riječi tekst iz *Grundrisse*, a podvučena je šesta teza o Feuerbachu, i to još pogrešno shvaćena, onako kako je tumače neki naši filozofi. Ne mogu da zamislim da je M. Gross unijela to namjerno da krivo obavijesti čitaoca, da ga obmane. Ukoliko postoji iole pošten odnos prema suprotnoj strani u polemici, može se samo pretpostaviti da je interpolacija toga teksta nastala intervencijom onoga koji je stavljao primjedbe, a nije vidio moj tekst. Taj neko je još čovjek koji Marxa tumači gotovo isključivo po Tezama o Feuerbachu. Analize nekih drugih mjesta u odgovoru M. Gross potvrđuju ta naslućivanja, istina opet kao indicije. Neću ovdje da vršim analizu tih mjesta u tekstu M. Gross. Ostavljam kao rezervu. U zlu ne trebalo!

U vezi s knjigom nije mi ni na kraj pameti da povučem svoju tvrdnju. Ukoliko se tiče moje tvrdnje koja se odnosi na raniji odgovor M. Gross meni, ne vidim razloga da povučem ranije iskazanu sumnju, dok M. Gross ne objasni otkud je moglo nastati ono što očigledno djeluje kao interpolacija u tekst, odnosno koji su bili motivi ako je namjerno krivo citirala.

Na kraju da kažem jednu napomenu. U pitanju krize istorije kod nas koja se navodno izražava jedino u izbacivanju nastave istorije u srednjoj školi, M. Gross zahtijeva poštovanje samostalnosti istorije. Nije baš jasno šta pod tim podrazumijeva, iako se vidi da se suprotstavlja preotimanju od strane srodnih nauka one materije koja spada nastavi istorije, kao što se vidi da se suprotstavlja rastakanju opšte istorije u posebne istorije. To su sigurno problemi moderne istorijske nauke i nastave istorije, ali je jasno da se mora izvršiti razgraničenje između opšte istorije i tih nauka, uz poštovanje njihove ukupne povezanosti u stvaranju svijesti modernog čovjeka koja će biti saobražena sa njegovom pozicijom u prirodi i u društvu. Svodeći važnost istorije za shvatanje čovjeka samo na sticanje istorijske svijesti koju ne definiše, M. Gross poziva naše istoričare na esnafsku borbu mjesto da ih potakne kao pripadnike samoupravnog društva da razjasne važnost istorije za shvatanje modernog čovjeka.

Uza sve to želim da drugo izdanje knjige *Historijska znanost*, što ga M. Gross priprema, ne samo bude bolje od prvog, nego da bude dobra knjiga.